

מבצע 'שינוי כיוון' - התבוננות ערכית

מלחמה היא עת משבר ושעת מבחן לאומה, עת שבה באות תעצומות הנפש של האומה לידי ביטוי מוחשי לטוב ולמוטב, החל בחייליה הפשוטים וכלה בהנהגתה. תעצומות נפש אלו מושפעות גם מרוח התקופה ומן האופן שבו הן נבנו בזמן שקדם למלחמה (השווה אורות, המלחמה, פרק ה). כך, הנחישות וההקרבה במלחמת העצמאות היו תולדה של הכרה ברורה וחדה של 'אין ברירה', הכרה שחושלה בשנים הארוכות של התמודדות עם הטרור הערבי והבוגדנות הבריטית. כך גם, תחושת המצור והאיום הקיומי ערב מלחמת ששת הימים הביאה למבצעים מדהימים בתעוזתם לשם הסרתו של האיום ('מוקד', כיבוש סיני ורמת הגולן), ועל הרקע הרוחני לימחדלי של מלחמת יום הכיפורים אין צורך להכביר במילים.

יחסית לאלה, מבצע 'שינוי כיוון'¹ היה מוגבל בהיקפו, אולם מספיק היה בו כדי לחשוף מציאות מורכבת. מחד, הישגים צבאיים-טכנולוגיים חסרי תקדים, כמו, למשל, השמדת כמעט כל המערך הרקטי הבינוני והארוך של החיזבאללה - חלקו לפני הפעלתו וחלקו מייד אחריו; הישג שהוא ללא ספק מושא לקנאה בצבאות העולם. מאידך, נחשפו בו לא מעט כשלים מקצועיים ופיקודיים, כפי שעולה מוועדות החקירה השונות. יתרה מזאת, אולי יותר מכל מלחמה בעבר חשף מבצע 'שינוי כיוון' מציאות ערכית מורכבת. מחד, גילויי גבורה ומסירות נפש עילאיים, במיוחד בדרגי השדה הזוטרים. ומאידך, רוח אחרת, חדשה לצה"ל, הססנית ורופסת, במיוחד בקצונה הבכירה ובהנהגה המדינית.

לכאורה, יש להתמקד בראש הפירמידה, ויש פשוט להחליפה². עוד לפני כל ועדת חקירה ברור, כי הדרג המדיני כשל - ביציאה למלחמה ללא הערכת מצב לאומית מתאימה, בהססנות מכניסה קרקעית ללבנון שבוודאי הקרינה כלפי מטה לתוך הדרג הצבאי ועוד. אולם יחד עם זאת ברור, כי לפנינו גם ליקויי יסוד מבניים (היעדר מועצה לביטחון לאומי משמעותית, כדוגמא), שאינם תלויים בנבחר זה או אחר. כמו כן ברור, כי קריאה פשטנית להחלפת ההנהגה מתעלמת מן העובדה ש"פרנס לפי הדור", ובפניה של ההנהגה יש בבואה של המתרחש בחברה, וכל ניסיון אמת לתיקון מחייב להעמיק בשורשיה של הבעיה ולשנות את פניה של החברה. כן נראה, כפי שאנסה להבהיר בהמשך מתוך ניתוח כשלי המבצע, כי שינוי יסודי לרעה התחולל גם בצה"ל - ובזה יתמקדו דבריי.

א. כשלי 'שינוי כיוון'

בהודעה פומבית בתום סדרת התחקירים הצה"לית מנה הרמטכ"ל את הכשלים העיקריים הבאים במבצע 'שינוי כיוון':

1. לאחרונה הוחלט לקרוא למערכה של קיץ תשס"ו בשם "מלחמת לבנון השנייה".
2. הערת המערכת: על כך ראה מאמרו של הרב עידו רכניץ בגיליון זה.

1. הערכת חסר של האיום הרקטי על העורף;
2. אי כניסה קרקעית ללבנון בזמן מוקדם יותר ובהיקף הנדרש;
3. "ראש בט"ש";
4. הזנחת מערך המילואים;
5. פקודות לא ברורות.

ארבעת הכשלים הראשונים מדגישים אולי יותר מכול את המהפך שחל בערכי צה"ל ובתפישת הביטחון שהנחתה אותו בעשוריו הראשונים (ואף הביאה לניצחונותיו הגדולים):

1. צה"ל הוקם כצבא ההגנה לישראל - צבא שמטרתו להגן על העם היושב במדינתו הריבונית (וזכורה דאגתו, המופרזת אולי, של בן גוריון להגנת העורף במבצע קדש). והנה במבצע זה הופקר העורף (אי התחשבות באיום שהיה ידוע לכול, ואי היערכות להתגוננות ממנו, ולא רק הערכת חסר שלו כדברי הרמטכ"ל).

2. המתקפה וכיבושם של שטחי אויב הוכרו בעבר כהגנה היעילה ביותר, וכאמצעי מרכזי בהכרעה. והנה במבצע זה מהלכים אלו, שאמנם הופיעו בפקודות כבר מתחילת הלחימה, נדחו והוקפאו, ובמקומם הופעל צה"ל במאפיינים שלהם הורגל ביו"ש - 'הכלה' ומניעה ולא הכרעה - "ראש בט"ש". הרצון העז והנחישות הברורה להכריע הוחלפו בהססנות ובחשש מכל תמרון יבשתי בר משמעות.

3. צה"ל הוקם כצבא העם ולמען העם, כאשר מערך המילואים מהווה בו נדבך מרכזי. והנה כאן השתתפו יחידות מילואים, שכפי עדות לוחמיהן לא התאמנו עשור שנים ויותר במתאר שבו הן היו אמורות להילחם בלבנון (אמנם הימ"חים לא היו מוכנים גם לפני מלחמת ששת הימים ולפני מלחמת יום הכיפורים, אולם מעולם לא הטיל 'חוק המילואים' את צילו ומעולם לא היו יחידות החוד כה בלתי מאומנות).

ההסבר המקובל לתפנית זו הוא אופיו השונה של האויב ('ג'רילה') ושל מתאר המלחמה ('עצימות נמוכה') שבהם עסק צה"ל בשנים האחרונות. אולם מהמידע, ואפילו זה הגלוי, על החיזבאללה ועל יכולותיו היה ברור שהזירה בדרום לבנון איננה דומה כלל ועיקר לזו שביהודה ושומרון או לזו שבעזה. על כן נראה, שבשורש הדברים אין לתלות את השינוי באויב אלא בנו - בשינוי תודעתי פנימי שחל אצלנו, והוא שינוי ברוחו של צה"ל ובערכיו, ומתוך כך גם שינוי ביחסו אל האויב (וכנראה גם אל זה היושב בעזה).

ב. שינויים בחברה האזרחית והקרנתם על צה"ל

כאמור, אין בכוונתי לעסוק בשינויים שחלו בחברה האזרחית, אלא להתמקד בצה"ל. עם זאת, לא ניתן להתעלם מהקרנתה של הרוח הנושבת בחלקים של החברה הכללית אל תוך הצבא פנימה. בין השפעותיה של רוח זו ניתן למנות:

1. האתגר הלאומי המוביל כיום (אתגר שגם מיטיב עם הכיס הפרטי) הוא בתעשיית הטכנולוגיה העילית (היי-טק) ובכלכלה בכלל, ולא בביטחון. יש הטוענים, שמסיבה זו גם כוח אדם איכותי רב אינו ממשידך בשירות הקבע לתפקידי פיקוד.

2. האיום המשפטי המתמיד על קציני צה"ל - הן מצד 'משפטי' התקשורת והמערכת המשפטית בארץ והן עקב החשש למעצר בחו"ל ודאי עלול להיות גורם המשפיע על נחישותה של הקצונה הבכירה.

3. יש הטוענים, כי במהלך הלחימה ביש"ע בשנים האחרונות התרגלו קציני צה"ל הבכירים לשקול שיקולים מדיניים; שיקולים שאינם מעניינם ואשר חסרה להם ההכשרה לשקול אותם, ואלו פועלים להגברת ההססנות (יוער, כי הסיבה העיקרית למצב זה איננה יהירות המופרזת של קצינים אלו, אלא היעדרו של גוף ביטחוני אזרחי בעל משקל שימלא תפקיד זה, תפקיד שנכון שהמועצה לביטחון לאומי היתה ממלאת).

4. יש הטוענים, כי נביקת הרוח בצה"ל נובעת מהטלתן של משימות עליו, שקציניו אינם מזדהים אִתָּן - אם מכיוון שהן בניגוד לייעודו של צה"ל ולערכיו, כגירוש תושבי גוש קטיף מבתייהם ומאדמתם, ואם מסיבות של השקפת עולם, כמו השהייה המתמשכת בשטחי יהודה ושומרון. 5. אי אפשר גם להתעלם מהשפעתה של התקשורת הרדודה והסנסציונית בארץ, שבה מובלט הפן האישי של כל נושא על חשבון כל דיון בר משמעות בהיבטיו הלאומיים. הבלטה זו עלולה להביא להעדפה מוגזמת של מניעת נפגעים אף על חשבון ביצוען של משימות לאומיות. כל אלה ודאי משפיעים על רוח צה"ל, וכל מי שבידו לפעול לביטולן של מגמות אלו, איש איש במעשיו ויכולת השפעתו, יבורך.

אולם נראה, כי מעבר לנושאים אלו (ואולי לנוספים) ומאחוריהם יש גורם נוסף, שהוא אולי המשמעותי ביותר בהשפעתו השלילית על צה"ל, והוא מגמת ההתפוררות של החברה האזרחית, כפי שהיא באה לידי ביטוי בפוליטיקה ובתקשורת - הדגשת הרווח האישי והכיתתי על חשבון התועלת הכללית והעצמת הייחוד הקבוצתי והאישי על פני הייעוד והחזון הלאומי. האווירה הציבורית היא של לקיחה כוחנית מן הכלל לטובת הקבוצה והפרט ולא של תרומה והתגייסות למען הכלל³; אווירה שהיא במהותה הרסנית לכל צבא (למעט של שכירי חרב), כי הרי כל עניינו של צבא הוא בנתינה ואף בהקרבה למען הכלל.

יודגש, כי אווירה זו אופיינית הרבה יותר לפוליטיקה ולמה שמובלט בתקשורת ופחות לשדרות הרחבות של העם, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בלחימה האחרונה בגילויי ההתנדבות ומסירות הנפש הן בצבא והן בקרב האזרחים מן השורה. העם ככללו עדיין מלוכד בהזדהותו היהודית וברצונו לחיות בארצו.

ג. הפרדיגמה שביסוד רוח צה"ל

לכאורה, צה"ל, שכאמור ייעודו הוא לאומי בלבד, היה צריך לדחות רוחות רעות אלו, ואפילו להילחם בהן. אולם תחת זאת, פתח הוא בפניהן את דלתו הראשית, תוך דחיקת הראייה הכללית לקרן זווית.

לפני עשור ויותר ניסח צה"ל, בהנחיית מומחים מן האקדמיה, מסמך חינוכי שיבטא באופן תמציתי את רוחו ואת ערכיו - 'רוח צה"ל' (אמנם מאוחר יותר עבר המסמך שינוי קל, אולם לא השתנה הבסיס הרעיוני שעליו הוא מושתת). למסמך הוכן ביסוס אקדמי, שהועלה על הכתב בידי פרופ' אסא כשר בספרון 'אתיקה צבאית' בהוצאת האוניברסיטה המשודרת של גלי צה"ל. עיון, ולו שטחי, בספרון זה יכול להעמידנו עד כמה ביסוס זה מנוכר לערכיו של צה"ל בעבר (ורוח רוב העם גם בהווה), ועד כמה עלולה המגמה שהוא מייצג להעצים את ההשפעה השלילית על רוח צה"ל, כפי שבאה לידי ביטוי גם במבצע 'שינוי כיוון' בקיץ תשס"ו.

3. ראה בעניין זה גם במאמרו "לב באברים", 'צהרי כא', עמ' 83 ואילך.

רוח צה"ל, על פי ספרון זה, אמורה להתבסס על היסודות האתיים, האקדמיים והפילוסופיים, הבאים:

1. חובת השירות בצה"ל והדרישה להסתכן במהלך השירות נובעים מחובת המדינה הדמוקרטית להגן על אזרחיה; חובה הגוברת בלית ברירה על זכויות היסוד של הפרט (ביניהם החופש שלו). מכוח זה נדרשת גם נאמנות מלאה למדינה (פרק ג).
 2. מטרתה של הדמוקרטיה, שלמענה כאמור יכולה היא לגייס את הפרט לצבא ולדרוש ממנו לסכן את נפשו, היא פיתרון הוגן לקונפליקטים בין-אישיים של אזרחים הגרים בסמיכות זה לזה, ותו לא (פרק ב). צריך לקרוא (ולשפץ את העיניים) כדי להאמין.
- הבולט בכל הדיון בספרון זה הוא ההתעלמות המוחלטת (שהיא ודאי מכוונת) מכל רקע היסטורי, תרבותי או רעיוני אחר לרוח צה"ל. התשתית היא 'פילוסופית טהורה' (ועל כן 'אובייקטיבית' לחלוטין).

כבר בסקירה מאוד שטחית זו מתגלה, כי לפנינו פירוש אישי, ליברלי קיצוני, למושג הדמוקרטיה, ללא כל זיקה מהותית למסורת ישראל או למורשת צה"ל (פירוש שהוא שונה כנראה גם מהמקובל במדינות נאורות אחרות), ואף לא לתודעה לאומית בכלל. לכל עם מן העמים הדמוקרטיים (להוציא אלו שכינו עצמם כאלה אבל הפכו לדיקטטורות קומוניסטיות) יש היסטוריה, יש מורשת, יש תרבות ויש אתוס, שכל קיומה הלאומי העצמאי של מדינתם נועד לאפשר את מימושה. צבאותיהן של אותן מדינות לא נועדו לאפשר פיתרון של סכסוכים בין שכנים (מרצון או מכורח), אלא להבטיח את קיומה של תרבותן ואת מימושו של האתוס שלהן. ונכונים הדברים במיוחד למדינת ישראל ולצבאה. מדינת ישראל הוקמה על רקע היסטורי מאוד חד וייחודי ולשם הגשמתו של ייעוד מוגדר (כמפורט באריכות במגילת העצמאות), מתוך הבנה לגמרי אחרת של מושג הדמוקרטיה, ומכאן גם הבנה אחרת לייעודו של צבאה⁴.

4. **הערת העורך (ע. א.):** המצב המוצג במאמר רחוק מאוד מן התשתית הרעיונית שהציב הרב קוק זצ"ל למדינת ישראל כשכתב את הפסקה המפורסמת על ייעודה של מדינת ישראל (אוה"ק ג, קצא; שמונה קבצים א, קפ; אורות ישראל ו, ז): "אין המדינה האושר היותר עליון של האדם - זה ניתן להיאמר במדינה רגילה, שאינה עולה לערך יותר גדול **מחברת אחריות גדולה**, שנשארו המון האידיאות, שהם עטרת החיים של האנושיות, מרחפים ממעל לה, ואינם נוגעים בה. מה שאין כן מדינה שהיא ביסודה אידיאלית, שחקוק בהווייתה תוכן האידיאלי היותר עליון, שהוא באמת האושר היותר גדול של היחיד. מדינה זו היא באמת היותר עליונה בסולם האושר. ומדינה זו היא מדינתנו, **מדינת ישראל**, **יסוד כסא ד' בעולם**".

רוח צה"ל הגיעה לכלל מה שמתאר הרב ב'למהלך האידיאות' (פרק ה, עמ' קיד): "ירד גם כן הרעיון הלאומי ממשגב אידיאליותו האדירה והקוסמת, ויהי לרעיון מדיני, למין 'מסחר המתפשט על נפשות רבות'; 'המדינה היא חברת אחריות גדולה'..."

מתוך כך ניתן להבין גם את משבר המנהיגות במדינה בכלל ובצה"ל בפרט, כפי שכותב הרב זצ"ל בהמשך הדברים: "הירידה הכפולה - מרום מעלת האידיאה הא-להית אל התכונה הדתית, ועל ידה ממעלת הגבורה הלאומית אל השיטה המדינית - נטלה את זיו החיים מן העולם, והופעת נשמות גדולות היתה לחזון יקר מאד. אפסו גיבורי חיל ענקיים, וירבו במקומם עסקנים נמוגים ודלי מעש, בוסים בטיט חוצות של רעיונות קטנים, שיש בהם מיני מסחרים חומריים ורוחניים".

מתגלה גם בעליל, כי ההצהרה במסמך כי רוח צה"ל מבוססת בין היתר על "מסורת העם היהודי לדורותיו" ועל "מסורת צה"ל ומורשת הלחימה שלו כצבא הגנה לישראל" אינם אלא הטעיה (כפי שיבואר בהמשך).

ד. המשמעות ההרסנית של הפרדיגמה של "אתיקה צבאית"

לכאורה, עוסקים אנו בדקויות הגותיות חסרות משמעות מעשית. אולם כאשר פעם אחר פעם במהלך הכשרתו שומע הקצין, כי הפרט ורווחתו צריכים להיות במרכז שיקול הדעת בעוד הכלל וייעודו מועלמים, ערכי החברה והצבא מתדלדלים ומתגמדים. במקום התמודדות עם רוחות הפירור הנושבות ברשות הרבים של החברה, אותה רוח פרטנית ובדלנית, שהיא כה הרסנית גם למגזר האזרחי, מוכנסת בדלת הקדמית של צה"ל בקול תרועה אקדמית רמה על ידי תרגומה להוויה הצבאית.

כך למשל ערכי האחריות והדבקות במשימה. כאשר ההתבוננות על תפקידי כקצין היא מתוך התמקדות בפרט וברווחתו (בתוספת נאמנות ותועלתנית למדינה), אחריותי כמפקד מצטמצמת למה שהוטל עליי לבצע ולהשלכותיו המיידיות (שם פרק ח). היוזמה נחנקת, 'דבקות במשימה' מקבלת משמעות תועלתנית (לערך זה, הראשון ברשימת 'רוח צה"ל', לא מוקדש ולו פרק אחד בספרון הני"ל), והגלישה ליראש קטן' ולהתנצחות על 'מי אשם' היא אך טבעית. אולם, כאשר מרכז שיקול הדעת הוא הכלל, ואת המוטל עליי אני מבצע מתוך תחושה של איבר בגוף גדול עם משימה גדולה, הרי תפישת האחריות שלי היא רחבה הרבה יותר. אך טבעי יהיה לי לדבוק במשימתי, אך טבעי יהיה לי להיחלץ מיזמתי לעזרת מסגרת צבאית שכנה לי המתקשה במשימתה, אך טבעי יהיה לי להתריע מראש על כשלים, גם כאשר אין הם נוגעים ישירות למוטל עליי. כך גם ערך הרעות מקבל משמעות אחרת לגמרי. הרעות אינה רק משהו שעיקרו נצרף באימונים מפרכים או בפעילות פנאי משותפת (פרק יא), אלא הכרה ביעוד המשותף ובתפקיד המשותף כעיקר. כאשר הכרה זו מושרשת, הדאגה לזולת היא אך טבעית, כי הרי אין הוא אלא עוד איבר בגוף שלי. כך בין לוחמים, כך בין מסגרות וחיילות שונים, כך בין הצבא לבין האזרחים שעליהם הוא מגן.

כמובן, תרומתה של פרדיגמה זו יכולה להיות רק שלילית גם למוטיבציה לשירות ולמניעים להמשך שירות. המימוש העצמי והקידום האישי מקבלים משקל יתר, והתרומה לכלל הופכת שולית, מחויבת מכוח חוק ולא מתוך הכרה ערכית. וכי איזה בר דעת היכול לעשות חיל באקדמיה או בתעשייה האזרחית יתחייב לשירות הקבע על בסיס 'הפרדיגמה הדמוקרטית'?

ה. ההשלכות למבצע 'שינוי כיוון'

את טביעת אצבעותיה של רוח זו אפשר לזהות גם בכשלו של מבצע 'שינוי כיוון', כפי שמנינו לעיל:

1. מרכזיותו של הפרט בשיקול הדעת גם על חשבון מטרות לאומיות ודאי תרמה להגברת משקלו של החשש לנפגעים בכניסה הקרקעית לדרום לבנון, גם במחיר אי הצלחתה של המערכה כולה, על כל משמעויותיה האסטרטגיות. אמנם עיקרה של הימנעות זו היה כנראה בדרג המדיני, אולם גם הרמטכ"ל הודה בפומבי כי לא היה נחוש די הצורך בהסברת חשיבותו של מהלך זה (והדברים כנראה אינם אלא לשון של המעטה קיצונית). כמו כן, היעדר דבקות במטרה בלט גם בדרגי הפיקוד והאוגדה (אמנם יש שיגידו, שנבע הדבר מחוסר אמון של המפקדים בדרגים

שמעליהם, אולם קשה להימלט מן התחושה שדבר עמוק יותר לפנינו). הדאגה האמתית והנכונה לכל נפש מישראל, שהיא כעולם ומלואו, קיבלה פרופורציה מעוותת בהיעדר פרספקטיבה היסטורית ובהיעדר התייחסות לייעוד לאומי. התוצאה היתה חוסר נחישות להכריע את האויב (וכמובן שאין כל כוונה לראש בקיר, ולא זה היה המצב), אלא רק 'להכיל' אותו (מושג 'בט"שי' קלוקל)⁵.

2. את דלדול ערכי האחריות והרעות במובנם הרחב ניתן לזהות ביסוד הפקרת העורף. לו האחריות הלאומית היתה מקבלת את מקומה הראוי, הרי בהתחשב באיום הידוע של הרקטות של האויב לא היתה כלל מתקבלת החלטה להיכנס למבצע ללא הכנה מספקת של העורף, וגם אלו שנושא זה לא היה מוגדר במסגרת תפקידם היו ממהרים להתריע על היעדר מוכנות (ופיקוד העורף הרי כפוף לרמטכ"ל). מסכת השיקולים סביב הכניסה הקרקעית היתה גם מתנהלת אחרת. במקום זה, כל אחד עסק במה שהוטל עליו, כשהוא אדיש למתרחש סביב⁶.

3. אינני מכיר את מסכת השיקולים שעמדה מאחורי הזנחת מערך המילואים, אולם מומלץ לבדוק אם גם החלטה שגויה זו לא נבעה מהתמוססותו של הרצון להכריע במלחמה עתידית ומדלדול ברגש האחריות הלאומית.

יוער, כי תהליך הכרסום ברוח צה"ל לא קרה בבת אחת. הדגשת הפרט והמיידי במקום התבוננות על הכלל מתוך פרספקטיבה היסטורית היא הלך מחשבה פומבי מזה שנים לא מעטות. הסיסמא "מצוינות (אישית) במקום ציונות" נשמעה לראשונה מייד לאחר מלחמת שלום הגליל. את פירותיו הבאושים של תהליך זה ראינו ב"השתבללות" בתחילתה של "מלחמת אוסלו" בשנים תשס"א-תשס"ד - "ראש בט"ש" המחכה לפתרון מדיני במקום שאיפה להכרעה צבאית שתניב גם פירות מדיניים. גם גירוש גוש קטיף היה ניצחון גדול של תפיסה זו. הדגשת הנאמנות לימדינה וליהוראות הדרג המדיני ולא לעם ולהגנתו - וזאת בניגוד לייעודו של צה"ל ולערכיו - הביאה לביטויים כמעט פשיסטיים מפי קצינים בכירים, אף שלרוב הקצונה הבכירה היה ברור שמבחינה ביטחונית זהו צעד הרה אסון, כפי שאכן התממשו הדברים לאחר הגירוש.

1. המהפך הנדרש - אתיקה צבאית יהודית

מן האמור לעיל עולה, כי אם אמנם רבות יש לפעול בחברה האזרחית כדי לשנות עמדות כלפי צה"ל והשירות בו, הרי נדרש גם מהפך מקיף ברוח צה"ל. לעני"ד נכון להתחיל אותו בניסוח ובהטמעה של פרדיגמה אחרת למסמך המכונן של צה"ל (ולאו דווקא את מסמך 'רוח צה"ל' עצמו), ולו בשל משמעותו ההצהרתית של שינוי זה. פרדיגמה שאכן תהיה נאמנה ל"מסורת צה"ל ומורשת הלחימה שלו כצבא הגנה לישראל" ול"מסורת העם היהודי לדורותיו". אולם מה היא מסורת זו? ואם נתמקד במה שדנו בו לעיל - מה המקור לחובת הגיוס ובמיוחד לחובה למסור את הנפש אף בניגוד לחיוב של "וחי בהם"?

5. הערת העורך (ע. א.): מעניין להשוות את התהליך הזה למה שמתאר הרב זצ"ל בילמהלך האידיאותי פרק ה (עמי קי-קיא).

6. הערת העורך (ע. א.): גם את מקבילתה של התופעה הזאת מתאר הרב זצ"ל שם (עמי קיד) כ"סגנון של פרושיות של 'מה חובתי ואעשנה'".

ניתן לתת תשובה הלכתית 'יבשה' - 'מגדר מילתא' (משפט כהן סיי קמג בסופו, ועיי עוד בהמשך), או שחיוב זה נובע מ"הלכות הציבור לתקנת המדינה וטובת העם" (שו"ת ציץ אליעזר חי"ב סיי נו) ועוד. ברור כי הסתפקות בתשובה מעין זו ללא הטעמת הדבר לא תפרנס את אלו שאינם מקבלים את מרותה של ההלכה. כמו כן אין היא מבטאת את מלוא הפער שבין מסורת ישראל לבין רוח הפירור שבי'אתיקה צבאית' ודומיה, ולא ניתן לגזור ממנה עקרונות התנהגות נוספים. בספרו 'עמוד הימיני' (יד, ד) הוסיף מו"ח מרן הרב שאול ישראלי זצ"ל טעם להלכה זו, טעם היכול לשמש כאחד הבסיסים לאתיקה צבאית יהודית:

ונראה עוד להטעים הדבר, כי במלחמה תוכן הדברים, שכלל ישראל נהפך לגוף אחד, ולא בתור פרטים אנו מסתכלים עליהם, כי טובת הכלל היא באותה שעה לנגד העינים ולא ישגוהו כל הפרט. וזהו החידוש של היתר המלחמה, שה"יוחי בהם" נבחן במקרה זה מצד כלל ישראל ותועלתו, היינו שכלל ישראל ינצח ותרום ידו על אויביו, כלומר "יוחי בהם" הכללי. משא"כ שלא במלחמה קיים ועומד הצו האישי על כל אחד ואחד, והוא צריך לשקול זאת מבחינת "יוחי בהם" הפרטי שלו.

ודברים דומים כתב גם בספרו 'ארץ חמדה' (ספר א, שער א, סיי יא, אות ב).⁷ כך גם עולה מדברי מרן הראי"ה זצ"ל במשפט כהן (קמד, ו), המשווה את הסיבה לחיוב לצאת למלחמה, למרות הסיכון שבה, לדברי הרמב"ם (הל' ממרים ב, ד), המדמה את כוחו של בית דין לבטל מצוות עשה או לעבור על לא תעשה בהוראת שעה לרופא הכורת איבר על מנת להציל את הגוף כולו. על דברים אלו הוסיף הרדב"ז שם:

אין משל צודק אא"כ אנו רואים את כל ישראל כאילו הם גוף אחד.

ולכאורה הם הם דברי הרמב"ם בהלכות מלכים (ז, טו):

וכל... המבהיל עצמו (במלחמה)... כל דמי ישראל תלויים בצווארו, ואם לא ניצח ולא עשה

מלחמה בכל לבבו ובכל נפשו הרי זה כמי ששפך דמי הכול.

תפישה זו, של ראיית העם כולו כגוף אחד, מופיעה במקורותינו בהרחבה ובמיוחד בהקשר למלחמה, וראה במאמרנו "אתיקה צבאית על פי ההלכה" (תחומין כה), שבו הובאו מקורות נוספים (שם גם מובאת הצעה לשלושה יסודות נוספים לאתיקה הצבאית הרצויה על פי ההלכה).⁸ לאימוצה של תפישה זו משמעויות רחבות:

1. אין רווחתו של הפרט וזכותו לחופש עומדים במרכז השיקולים הביטחוניים ומהווים את נקודת המוצא להם, אלא קיומה ההיסטורי והעתידי של האומה כולה, על תרבותה ועל ערכיה, הוא העיקר.

2. לכן אין מטרתה של המדינה קיומה של זירה להתגוששותם של אזרחיה, אלא קיומה של

7. וראה גם הרב יעקב אריאל, "סיכון עצמי לשם הצלת אחרים במלחמה", באהלה של תורה ח"ד סיי יט.

8. והם: (א) ראיית המלחמה כהתגוננות מכעין 'ירודף' ברמה הלאומית. לכך גם משמעות של פגיעה מינימלית בנפש לשם השגת עצירתו של הרודף במלחמה הכוללת, ולא דווקא בקרב זה או אחר. כמו כן, אין בהיתר הפגיעה הבחנה בין אזרחים וחיילים. (ב) המותר והאסור במלחמה כפוף למקובל (בפועל) בין העמים - מדין דינא דמלכותא דינא, ראה בהרחבה שם. (ג) יש חיוב מיוחד של קידוש השם - גם בהתנהגותו של הצבא בכלל - בעת מלחמה, ולכך משמעות מיידית גם לכל נושא ההסברה והדוברות במלחמה.

הערת המערכת: על כך, ראה בהרחבה במאמרו של יצחק רונס בגיליון זה.

ריבונות יהודית עצמאית לקראת מימושה של חברת מופת - אור לגויים, בהתאם לצו תרבותה עתיק היומין.

3. לכן הקריאה לסכן את הנפש ולהתגייס להגנתה של המדינה, כמו גם המחויבות לנאמנות למדינה, לא באים מתוך כורח של עימות עם פגיעה בזכויותיהם של אזרחיה, אלא מתוך הכרה כי האומה היא גוף אורגני אחד בעל איברים רבים, שלפעמים, כאשר נדרש, חובתם הטבעית (גם זו הפנימית) של המוכשרים לכך היא להסתכן למען קיומו העתידי של הגוף כולו לשם הגשמת ייעודו.

אין בכל אלו כדי להמעיט את אופיה הדמוקרטי של המדינה ככלל, ומדינת ישראל בפרט. כי הפירוש המקובל, וזה שעמד ביסוד מגילת העצמאות, לדמוקרטיה איננו הליך לפתרון קונפליקטים בין יחידים וקבוצות החיים (במקרה?) בשכנות, אלא תהליך של קבלת החלטות של קבוצת אנשים המכירים את מקורם המשותף וחפצים בקיומם יחדיו ובייעוד משותף (על אף חילוקי הדעות ביניהם על הגדרתו המדויקת של ייעוד זה).

יחד עם שינוי זה של הפרדיגמה, שהוא הצהרתי ביסודו, יש לחזק, ובמיוחד בקרב הקצונה, את תחושת הייחוד של העם היהודי ושל ייעודו - להקדיש זמן ללמוד את ההיסטוריה של העם ושל ערכיו (ולא לעסוק רק במצעד החיים) מתוך ראייה מגוונת (ולא רק על פי פרשנותו של פרופ' הרכבי לנפילת מצדה...), לטעת גאווה לאומית בהישגי העם והמדינה ובהישגי צה"ל (ולא ללמד כי מלחמת יום הכיפורים היתה כישלון צבאי, כי לבסוף החזרנו את סיני...), להעצים את הרצון לחיות יחדיו למען עתיד משותף, על אף חלוקי הדעות באשר לאופיו המדויק, לטעת במפקדים את המוטיבציה לנצח כאשר מאיימים עלינו ועוד ועוד.

ומי יודע, עם השנים, אולי אף תהיה לכך השפעה חיובית גם על החברה האזרחית...

סיכום

מלחמה היא שעת מבחן; היא גם שעת משבר, ועל כן יכולה היא גם להוביל ללידה חדשה. כשיש מלחמה... בעולם מתערור כוח משיח. (אורות, המלחמה, פרק א)⁹
וכשם שמלחמה עולמית ממוטטת גם תרבויות וערכיהן (שם פרק ט), כך גם אצלנו יכולה מלחמה לגרום לשינוי ערכי, אם רק נירתם לכך.

אם חפצי חיים אנחנו, חובתה של החברה בישראל להחזיר לצה"ל, ובמיוחד לקצונה הבכירה, את הנחישות לנצח במלחמותיו. לזאת שיפור טכנולוגי, או שיפור הרמה המקצועית לא יוסיפו. רבות יש לעשות בשינוי היחס של החברה האזרחית ושל רשויות השלטון העוטפות את צה"ל אליו, כפי שפורט בתחילת הדברים. אולם נראה, כי יש גם לבצע מהפך ברוח שביסוד חינוכו של החייל ובמיוחד של הקצין בצה"ל.

גם בפני קוראי כתב-עת זה מונח האתגר - ניסוח והטמעה של עקרונות יסוד חדשים לרוח צה"ל. עקרונות שיהיו נטועים במקורותינו, אולם מנוסחים באופן השווה לכל חייל ולכל קצין בישראל.

